

заходами в умовах наявного типу культури, по-третє, відповідність цивілізаційним магістралям розвитку людства в загально-історичному аспекті.

Різниця та мінливість поглядів на кінцеву основу буття, до яких ми відносимо й освіту, починають визнаватися законними й нормальними. Однак філософам, як завжди, більш властиво і звично робити чергові спроби досягнення вічної та універсальної істини. В той же час усвідомлення необхідності різноманітності філософських ідей освіти, які розвиваються в людській цивілізації приводить до суттєвого перегляду професійних філософських задач. На перший план виходить співставлення накопиченого ідейного багатства філософії з проблемами і вимогами сьогодення.

Л і т е р а т у р а

1. Андрущенко В.П. Гуманітарна освіта на зламі тисячоліть: пошук нових підходів // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні". – К.: ІЗМН, 1997. – С. 123.
2. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть // Вища освіта України. – 2001. – №1. – С. 13.
3. Буцєвицький В.С., Левківський К.М., Теліженко Л.В. Гуманітарна освіта в Україні: концептуальні засади та шляхи реалізації // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Генеза, 1997. – С. 234.
4. Гессен С.И. Основы педагогики: Введение в прикладную философию: Учебное пособие для вузов. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
5. Розов Н.С. Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии. – Н.: Изд-во Новосибирского ун-та, 1998. – С. 112.
6. Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї. – К.: "Борівітер", 2000. – 260 с.
7. Ярошовець В.І. Специфіка викладання філософії на гуманітарних факультетах // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Генеза. – 1997. – С. 200.

*Стеніко В.П.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

СОЦІАЛЬНА МОДЕРНІЗАЦІЯ: ФЕНОМЕН ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Середина ХХ століття є значною віхою у розвитку людства, тому що саме цей період пов'язують з процесами, які здобули назву "епоха модернізації". Протягом історично короткого часу стереотипи і цінності індустріального суспільства, які до цього домінували лише в деяких розвинутих країнах Європи і Північної Америки, стали стрімко поширюватися на інші країни, Але процес модернізації в різних культурно історичних регіонах відбувається з неоднаковою швидкістю і результатами. Деякі країни і цілі регіони досягли певних успіхів в цьому процесі, інші, навпаки, були відкинуті в

своєму розвитку далеко назад.

Знайомство з досвідом процесів модернізації є дуже доречним для України, оскільки вона також сьогодні намагається знайти своє місце у світі, як розвинута, демократична країна, а зробити це значно легше, коли знаєшся на цих проблемах. Тому не випадково, увага вітчизняних науковців, останнім часом, прикута до проблем модернізації, що стали особливо актуальними з моменту проголошення незалежності країни. Дослідженню проблем модернізації присвячені роботи В. Горбатенка, А. Гальчинського, М. Михальченка, О. Кідратець, П. Кутуєва, М. Павловського, В. Тарасенка, В. Танчера та інших.

Сам термін "модернізація" почали вживати в наукових колах з 50-х років ХХ століття. Етимологічно він пов'язаний з французькими словами *moderne* – сучасний, новітній, тобто коли мова іде про модернізацію, то слід розуміти, що це процес, який передбачає певне вдосконалення відповідно до сучасних вимог, введення різноманітних вдосконалень [1; 318].

Слід також зазначити, що спочатку поняття "модернізація" ототожнювалося з поняттям "вестернізація", оскільки процес модернізації розглядався як процес вдосконалення країн за зразками розвитку саме США, завдяки тій домінуючій позиції, яку зайняла ця країна в житті інших цивілізацій і тому вестернізацію як правило ототожнювали з "американізацією", поширенням особливостей американського способу життя [2; 46]. Однак у 60-ті роки західні вчені відмовилися від використання поняття "вестернізація" через негативну реакцію на нього з боку представників молодих незалежних держав. Але після розпаду "соціалістичного табору" це поняття знову набуло широкого вжитку, оскільки відображало поширення впливу культурних, соціально-політичних та економічних змін за західними стандартами. Сьогодні все більш стає зрозумілим, що сценарій модернізації за західними зразками є суперечливим, кожна країна повинна не тільки запозичувати стандарти розвинутих країн, але і орієнтуватися на свої власні можливості, ресурси, традиції і цінності. Крім того, процес модернізації стосується не тільки країн, які здобули незалежність і намагаються набути рис, які є характерними для розвинутих країн. В основі теорії соціально-політичної модернізації, як зазначає Е. Тадевосян, лежить визнання головною закономірністю суспільного розвитку: постійні зміни і ускладнення соціальних, політичних, економічних і культурних структур і функцій у відповідності до потреб раціонального та ефективного функціонування суспільства [3; 136-137].

Тому наукове визначення поняття модернізація є більш складним та багатограним, і пов'язане не тільки з спробою країн, які здобули незалежність, наздогнати розвинуті країни, а й відображає певні тенденції, узагальнює вже набутий досвід. Так узагальнюючи теорію модернізації В. Цапф, зазначає, що "модернізацію я розглядаю у трьохвимірному часовому полі: по-перше, як секулярний процес, який було розпочато індустріальною революцією, в ході якого розвинулась невелика група сьогодні модернізованих суспільств; по-друге, як багатоманітний процес, в ході якого країни які

відстали наздоганяють країни, що пішли вперед; в-третьох, як спроби держав, що здійснили модернізацію, дати відповіді на шляху інновацій та реформ [4; 14].

Тепер спробуємо розібратися в сутності самого процесу модернізації, який знайшов своє втілення в теорії модернізації, яка на концептуальному рівні розкриває його зміст та узагальнює досвід розвитку країн в напрямку вдосконалення їх соціальних систем.

По-перше, теорія модернізації передбачає вдосконалення будь-якої соціальної системи, а також розуміння того, що сам процес модернізації може відбуватися або у формі органічної модернізації (яка здійснюється завдяки ресурсам власного розвитку та підготовлена внутрішньою еволюцією суспільства), або у формі неорганічної модернізації (яка є реакцією на досягнення розвинутих країн і відбувається у формі "наздоганяючого розвитку").

По-друге, теорія модернізації базується на визнанні нерівномірності суспільного розвитку, тобто існуючі соціальні системи поділяються на розвинуті і ті, що розвиваються. До розвинутих систем відносять ті країни які мають: значний рівень індустріалізації, стабільний економічний розвиток; віру суспільства у силу раціонального наукового знання як основу прогресу; високий рівень та якість життя; розвинуті політичні структури; вагому частку середнього класу у структурі населення. Суспільства які не відповідають цим критеріям належать або до "традиційних", або до "перехідних", які намагаються здійснити модернізацію, щоб наздогнати розвинуті країни. В науковій літературі, при дослідженні модернізації, виділяють три етапи здійснення сучасної модернізації [5; 276–279].

Перший етап (середина 50-х – 60-ті роки ХХ ст.) був періодом зародження і становлення теорії модернізації, вироблення на її основі конкретно-орієнтованих моделей соціально-економічного розвитку. Оскільки цей етап був пов'язаний із завершенням Другої світової війни і поширенням двох підходів відносно шляхів вдосконалення соціальних систем, то доцільним буде розглянути саме ці підходи.

Перший підхід був пов'язаний із традиціями західного лібералізму та виходив з ідеї однолінійного розвитку, тому логічно процес модернізації пов'язували з певними стандартами: багатопартійністю; загальними, альтернативними виборами; принципом розподілу гілок влади; ринковою економікою; гарантією політичних свобод; індивідуалістичними цінностями.

А оскільки за результатами Другої світової війни пріоритет соціально-економічного розвитку належав США, та їх постійному союзнику – Великобританії, то пропонувалося перенести у відсталі країни саме стандарти цих країн. Тому не випадково, що в 50–60 ті роки процес модернізації розглядали у формі розвитку, який мав за мету наздогнати супердержави і основний наголос робився на їх підтримку і допомогу. При цьому вважалося, що достатньо створити механізми стійкого розвитку, аби всі інші проблеми розв'язались самі собою. Передумовою для впровадження політичних інститутів західного зразка повинні були слугувати механізми економічного росту. Що ж стосується культури, то вважалося, що її прозахідні цінності прийдуть автоматично. В дійсності

запозичення соціально-економічної моделі найрозвинутіших країн, розвиток яких, перш за все відбувався на власних засадах, призвело в традиційних суспільствах до поширення таких явищ як: корупція, сваволя бюрократії (яка була зайнята власним збагаченням), катастрофічне розшарування населення і його політичної аморфності, зростання конфліктності і напруженості у суспільстві тощо.

Другий напрямок – модернізаційні теорії марксистського спрямування, які головну мету суспільного розвитку пов'язували з побудовою соціалізму та комунізму, що розглядалося як альтернатива модернізації за західним зразком. Оскільки серед держав-переможців у Другій світовій війні був СРСР, якій починаючи з 20-х років реалізовував соціалістичну ідею, то його перемога використовувалася в пропагандистських цілях, задля розширення кола прибічників та для залучення на свій бік країн "третього світу". Соціалістична модель модернізації передбачала: значне збільшення обсягів виробництва, передусім за рахунок форсованої індустріалізації; привласнення державою усіх засобів виробництва; централізований розподіл ресурсів; керівництво виробничим процесом як своєрідну альтернативу вільному ринку. Все це передбачалося досягти при керівній ролі авангардної партії. Як результат було створено тоталітарну систему за якої політична влада повністю підпорядкувала собі суспільство і особу, встановивши тоталітарний контроль. Маючи значні матеріальні й духовні ресурси, Радянський Союз, певний час конкурував з своїм капіталістичним опонентом, але не зміг створити життєздатну соціальну систему, програв змагання і розпався на певну кількість самостійних держав.

На другому етапі розвитку теорії модернізації відбулася переоцінка ідей першого етапу, а також аналіз прорахунків, виявлених суспільно-політичною практикою. Було доведено, що моделі економічного росту і політичної інституалізації виявилися самі по собі малоефективними й не спрацювали практично ніде в тому вигляді, як вони були задумані.

Тому логічним було те, що в 70-80 ті роки перехід до модерну стали розглядати вже як цілісний процес (із змінами у соціальній, економічній, політичній, культурній сферах), та відносно тривалий процес, на якому є можливим не тільки розвиток, але й і занепад та відновлення старих структур.. Крім "наздоганяючої" модернізації стали говорити про "часткову", "рецидивну", "глухого кута". Головним елементом, від якого залежить характер перехідних процесів і перетворень стали вважати соціокультурний фактор.

Саме в 70-80 ті роки загально визнаним положенням стало те, що модернізація може здійснюватися тільки на основі збереження національних традицій, які "допомагають зняти загрозу соціальній дезорганізації" й забезпечити мирні шляхи соціального розвитку. Позитивним прикладом став розвиток країн Далекого Сходу, таких як Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг.

Третій, нинішній, етап модернізації, який датують кінцем 80-х – початком 90-х років, проходив в умовах розпаду світової соціалістичної системи, коли постсоціалістичні країни намагалися шляхом вестернізації встати в один рівень з розвинутими західними країнами. Але кінець 90-х років продемонстрував, що в тільки в

таких країнах, як Польща, Угорщина, Словенія, Чехія та Естонія, соціальні системи яких були ближчими до західної моделі, більш менш успішно здійснювався процес модернізації. В той же час, в інших країнах процес модернізації обумовив формування "диктатури нової формації", що знайшло свій прояв у тому, що лідери деяких країн стали приходити до влади псевдodemократичним шляхом, використовуючи адміністративний ресурс та маніпулятивні засоби впливу на громадську думку хоч свої цілі пояснювали виключно реформаторськими міркуваннями.

При цьому слід зазначити, що третій етап модернізації, який співпав з розпадом світової соціалістичної системи, обумовив запозичення, головним чином, саме західного варіанту, що тоді здавалося правильним. Але аналіз подій, що були пов'язані з механічним запозиченням західної моделі, дозволяє на сьогодні вже переконатися, що спрощені уявлення про механічне перенесення західних моделей в інші країни є помилковим і не тільки тому, що ці країни мають зовсім інший потенціал, а й ще тому що самі розвинуті країни не є сіамськими близнюками, вони постійно вдосконалюють свою систему, визначаючи свої пріоритети і враховуючи свої можливості. Г. Єспінг-Андерсен в книзі "Три світи соціального капіталізму" розрізняє три шляхи розвитку західних модернізованих суспільств. Перший шлях – ліберальна держава благоденства (соціальний капіталізм) в англосаксонських демократіях. Другий – консервативно корпоративні соціальні держави: Німеччина, Франція та інші країни континентальної Європи. Третій – соціал-демократичні соціальні держави Скандинавії [Цит. по 4; 19].

Сьогодні модернізація вже не розглядається однозначно тільки як позитивний процес вдосконалення суспільств, оскільки сама практика свідчить, що модернізація постійно супроводжується конфліктами і кризовими явищами, які нерідко не тільки ставлять під питання можливі позитивні наслідки, а й іноді відкидають суспільство назад у його розвитку. Подібні ситуації, як зазначає В. Горбатенко, виникають внаслідок вторгнення готових зразків, напрацьованих модернізованим світом, у соціально-історичний контекст суспільства, яке не встигло пройти стадію модернізації за рахунок внутрішніх процесів. Таке відставання породжує суперечність між залишками минулого й наслідками реформ. В результаті відбувається взаємне накладення типологічно різномірних конфліктів, що викликає їхнє загострення і виникнення деструктивного симбіозу. Елементи модернізованого суспільства за цих умов перестають функціонувати як раціональні і водночас не модернізовані елементи втрачають здатність функціонувати в якості традиційних [6; 27-28].

Суперечливий характер процесу модернізації зумовив те, що у науковий обіг увійшло ще, поняття "трансформація", яке деякі дослідники вважали більш сучасним терміном ніж "модернізація", оскільки, на їх думку, воно описує такий стан суспільства, коли в ньому відбуваються і позитивні, і негативні процеси. Але, на наш погляд, це не означає, що поняття "трансформація" повністю може замінити поняття "модернізація" З цього приводу слушним є зауваження М. Михальченка, який пише, що поняття "модернізація" акцентує увагу на аспекті поліпшення, удосконалення соціальних

інститутів, суспільних відносин. І саме цим воно відрізняється від понять "розвиток", "трансформація", "зміна", що є більш нейтральними стосовно динаміки суспільного процесу, до його прогресивних тенденцій. Трансформація, зміна, розвиток можуть бути орієнтовані на зміну реалій куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т.д. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалення, просування вперед, на розробку й реалізацію нових цілей, задач, пріоритетів, стратегій. Модернізація – це творчо-перетворювальна функція розвитку, але специфічна – як засіб оновлення суспільств. Модернізація, дійсно, є незавершеним проектом – проектом, що ніколи не завершується у глобальному вимірі. Суспільство, що завершило модернізаційний проект, може вирушати на історичний смітник [7; 34-35].

Узагальнюючи досвід процесу модернізації В. Цапф, наприклад, виокремлює певні зразки, за якими здійснювалися зміни в певних групах країн, що дозволяє більш чітко осягнути ті складні процеси, які відбувалися в різних країнах відповідно до теорії модернізації. Розглянемо ці зразки:

Західна Німеччина, Японія та Італія після 1945 р. В цих країнах перехід до демократії і ринку відбувався під наглядом і при матеріальній підтримці держав-переможців. Трансформація вирішувала одночасно задачі демократизації та впровадження ринкової економіки. Не було дефіциту часу. Підйом після поразки відбувався повільно, очікування зростали поступово. Старі еліти частково замінялися, частково використовувалися.

Іспанія, Португалія і Греція після 1974 р. В цій групі країн мова йшла про усунення політичних диктатур в суспільствах знайомих з демократією і ринковою економікою. Відбувався "договірний перехід": компроміс старих і нових еліт з приводу умов передачі влади.

Процеси в Латинській Америці, які демонстрували велику кількість перерваних трансформацій, неодноразових відкатів (і від диктатури, і від демократії) навіть після тривалих періодів економічного зростання. Однією з умов успіху демократизації в країнах Латинської Америки були гарантії верствам які раніше панували з боку, перш за все, нижчих верств населення, що також є проявом саме "договірного переходу".

Процеси в ряді азіатських країн. Спочатку "чотири малих тигри" (Південна Корея, Тайвань, Гонконг і Сінгапур) показали, що в межах світової системи капіталізму є можливим самостійний розвиток. Зараз країни економічного зростання. – Таїланд, Малайзія і Індонезія. У них спільне те, що до недавнього часу їх населення жило у бідності, а демократичні реформи відставали від темпів росту економіки.

"Соціалістична ринкова економіка" КНР як одна із альтернатив переходу до демократії і ринкової економіки. Китай перша комуністична країна, яка активно бореться за капіталістичні інвестиції і надає їм великого простору, за що отримує високі темпи росту. При цьому компартія зберігає політичний контроль над політичним життям і подавляє всякі спроби демократизації суспільства і розширення партиципації. Це, як і жорсткий розподіл суспільства на номенклатуру, нових багатіїв, інше населення і т.ін.,

суперечності між містом та селом створює потужний потенціал конфліктів. Друга альтернатива – країни ісламського фундаменталізму, які цінують культурну самобутність та політико-релігійну експансію вище економічного розвитку.

Трансформування країн Східної Європи. Цей приклад показує, що поєднання вимог демократії, росту та благополуччя набагато перевищує наявні можливості, а недостатність внутрішнього капіталу і часу ускладнює виникнення нових еліт та підприємців. І сприяє облаштуванню старих кадрів та процвітання мафіозних структур. В критичних випадках, як в колишній Югославії та в колишньому СРСР, ставиться під питання навіть національна єдність: виникає загроза регресу.

Приклад Східної Німеччини. Тут соціалістична система переведена у діючу демократію і ринкову економіку, в "ready made state" (готову державу), яка здійснила гігантський перенос капіталу та знань. Не дивлячись на це, є складні проблеми переходу: багато зв'язків колишньої НДР зруйновані, значні групи населення повинні терпіти радикальну втрату статусу та безробіття, а входження у ФРН часто сприймається з безсиллям як рішення чужаків [4; 16–17].

Як бачимо, кожна група країн має свою специфіку модернізації, яка в певній мірі пов'язана з національним менталітетом і тим наскільки вдало чи ні він використовується. Оскільки за останній час найбільш значні досягнення мають країни Далекого Сходу, то спробуємо розглянути деякі особливості взаємодії національного менталітету і процесу модернізації. Модель "наздоганяючого" розвитку східноазіатських країн отримала назву "гуси, що летять". Така назва зумовлена тим, що саме Японія була тим першим "гусаком", який проклав східноазіатський шлях, приділяючи спочатку посилену увагу розвитку легкої промисловості, особливо текстильної, потім судно та автомобілебудуванню, іншим галузям важкого машинобудування, а також нафтохімічній, на наступному етапі – приладобудуванню і електроніці, і, нарешті, галузям, які виробляють високотехнологічну продукцію – комп'ютери і т.ін..

По таких же сходинках індустріалізації пішли і чотири азіатських "тигри" – Південна Корея, Тайвань, Сінгапур і Гонконг, а потім "дракони" – Таїланд, Малайзія, Індонезія і Філіппіни, – і, нарешті, Китай і В'єтнам.

Можемо припустити, що існує тісний зв'язок національної ментальності народів цих країн та особливостей їх цивілізаційної модернізації. Так, наприклад, ставлення японців до навколишнього світу обумовлено синтоїзмом, конфуціанством та буддизмом. В сукупності ці вчення не рекомендують кардинально змінювати світ, регламентують всю ієрархію соціальних відносин, вважають абсурдними ідеї про покращення світу або створення ідеального суспільства, кращого, ніж те, що є. З точки зору японської традиційної системи цінностей, існуючий світ і суспільство в його послідовному розвитку є вищим ідеалом, тому головним є – підтримка стабільного порядку. Однак ця стабільність не є статичною, Так як суспільство не пов'язано з якимись ідеалістичними догмами та доктринами, воно легко змінюється і пристосовується до змін навколишнього середовища. Тому японське суспільство є консервативним і інноваційним одночасно,

оскільки в процесі модернізації відбулося як збереження інституту імператора так і впровадження сучасних інститутів і механізмів формування державної влади при існуванні ринкових механізмів. Є поширеною практикою групування, що передбачає встановлення між суб'єктами економічної діяльності сталих і довготривалих зв'язків, адаптація до західних традицій поєднала збереження національних цінностей та звичаїв [8; 226].

Південна Корея також в історично короткий термін перетворилась в одну із розвинутих країн світу, саме тому, що керівництву цієї країни вдалося знайти таку формулу економічного розвитку, яка найкращим чином відповідала національному характеру корейців і враховувала ситуацію, яка склалася в країні.

Так, всім відомо корейське працелюбство, але в 60-ті роки рівень кваліфікації робітників не відповідав необхідним вимогам і тому зрушення прийшлося починати з розвитку легкої промисловості (як свого часу вчинила Японія), галузі яка не вимагала, від зайнятих в ній людей серйозних професійних навичок. Хоча також слід пам'ятати, що шлях народу цієї країни до так званого "корейського економічного дива" був дуже складним, але він подолав його пройшовши через криваву Корейську війну, військову диктатуру.

Складною була також доля Китаю на шляху модернізації: спочатку революція, потім політика "великого стрибка", так звана "культурна революція" і тільки наприкінці 1978 року керівництво країни приймає виважену програму чотирьох модернізацій, що була спрямована на подолання економічної відсталості країни. Ця програма стала результатом критичної оцінки як моделі державного соціалізму, так і класичного (дикого) капіталізму, розробки моделі регульованих державою соціально-орієнтованих ринкових відносин, яку ще називають ринковим соціалізмом з китайською специфікою. Ця модель характеризується значною роллю держави в житті суспільства, що в свою чергу обґрунтовується відсталістю країни, структурними особливостями її економіки, значною долею агросфери, багатовіковими традиціями конфуціанства, його патріархально-патерналістськими засадами.

Тобто, в процесі модернізації дуже важливо, щоб запозичення не суперечили національним традиціям, враховували їх, а не відкидали. Запозичувані ідеї мають бути безболісно "переварюваними" найширшими верствами населення країни, інновації повинні бути "подані" як такі, що цілком органічно продовжують і поліпшують віками усталені національні традиції, почерговість впровадження запозичених новацій у власну систему їх темпи визначаються мірою вплетеності нових форм організації в мережу закорінених у національній свідомості цінностей. [9; 65].

Наприклад, багато сучасних цінностей китайського суспільства визначаються у вигляді простих афористичних формул, які позначають дуже тривалі процеси, статичні і багатоетапні динамічні стани ("розвиток – ціль, реформи – засіб, стабільність – гарантія"). Дуже поширені у сучасному Китаї "змішані" соціально-економічні форми: селянин-робітник, червоний капіталіст, менеджер-партієць. Це данина, з одного боку,

традиції, з другого – наслідок перших десятиліть народної влади і безперечно врахування сучасних процесів.

Багато і українських суспільствознавців вважає такий підхід достатньо креативним. Досліджуючи вплив національного менталітету на спрямованість, хід та темпи суспільної модернізації більшість з них зосереджую увагу на тих його рисах, які мають інваріантне забарвлення:

Це по – перше, інтровертність менталітету, яка виявляється у зосередженості особи на фактах і проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу на противагу екстравертності як, активному, діяльному ставленню до світу; по-друге це його кордоцентричність, яка проявляється у сентименталізмі, чутливості, любові до природи на противагу егоцентричності, що вдало відображується висловом – "Моя хата з краю ..."; по – третє, наявність анархічного індивідуалізму, партикулярного прагнення до особистої свободи, без належного визнання державності, що породжує брак чітких цілей, дисциплінованості й організованості, ситуацію постійного пошуку ідеалів, їх зміну і виправдовування у власних очах, та очах інших за формулою "якби ж знаття"; по-четверте, перевагу емоційного, чуттєвого над волею та інтелектом, що ускладнює раціональне сприйняття світу, соціального життя і вкладається у вислів "якось-то воно буде?" [9; 75].

Виходячи з цього можна припустити, що модернізація українського суспільства також буде мати успіхи лише тоді, коли відбудеться поширення у суспільстві таких якостей, як працелюбство, потяг до знань, патріотизм та обмеження ірраціонального сприймання світу, віри в "чудо", анархічного індивідуалізму та хуторянщини.

Вплив національного менталітету на процеси суспільної модернізації породжує два її варіанти: ліберальний та консервативний. Ліберальний варіант передбачає, перш за все, демократизацію всього суспільного життя: запровадження ринкових механізмів, послаблення централізованої форми правління, поширення механізму конкуренції вільних еліт, появу і зростання чисельності середнього класу, збільшення частки населення, яке має вищу освіту, поступове обмеження ідеології тощо. Цей варіант може мати місце там, де відбувається так звана органічна модернізація. При ній характер і динаміка модернізації залежать від сталого механізму конкуренції вільних еліт (поліархії) і ступеня залучення рядових громадян до політичного життя. На думку американського вченого Р. Даля, який і створив теорію поліархії, перехід до поліархії повинен здійснюватися поступово, еволюційно, уникаючи різких, стрибкоподібних рухів і припускає поступове оволодіння правлячими елітами особливостями консенсусної технології володарювання. Авторитаризм, якій він розуміє як неминуче встановлення гегемонії лише однієї із сил, що приймає участь в політичному діалозі, може не тільки мати негативні наслідки, але негативно позначитися на досягненні цілей модернізації.

Неорганічна ж модернізація більше пов'язана з консервативним варіантом політики, прихильники якого дотримуються точки зору, що головним джерелом модернізації є конфлікт між мобілізованістю населення, його залученням до політичного життя та

інституалізацією, наявністю необхідних структур і механізмів для артикуляції та агрегації його інтересів. В той же час невідповідність мас до управління, невміння використовувати інститути влади, а відповідно, і нездійсненність їх очікувань сприяють дестабілізації режиму правління та його корумпованості [11; 428-431].

Тому у тих країнах, де індустріальний розвиток не має таких підвалин як демократичні традиції, спроби суспільного реформування влади майже завжди зустрічають значні труднощі. Бо принцип запозичення тільки тоді дає позитивний ефект, коли він не тільки максимально наближає країну до "привабливого іншого" й робить її соціально спорідненою з ним.

Досліджуючи ті перешкоди, які заважають просуванню нашої країни в напрямку демократичного розвитку і входженню її до спільноти розвинутих європейських країн вітчизняні дослідники називають різні їх причини.

Так, В. Горбатенко виокремлюючи різні етапи української модернізації, значну увагу приділяє дослідженню сучасного її етапу, який він визначає як транзитно-кризовий. На його думку він розпочався з процесу перебудови на початку 90-х рр. та поступово виріс у самодостатній широкомасштабний процес з яскраво вираженим етнонаціональним забарвленням. Але якщо, на його початковій стадії здавалося, що демократичне оновлення зі всенародною підтримкою українському суспільству гарантоване, то запозичена від Російської і радянської імперій манія форсування модернізації не за рахунок внутрішніх процесів, а через використання готових зразків, напрацьованих модернізаційним світом, створює ситуацію взаємного накладання різноманітних конфліктів і обертається для України дедалі більшим злом [6; 106].

Дж. Сакс та О. Пивоварський в праці "Економіка перехідного періоду. Уроки для України" підкреслюють, що складності перетворень в Україні зумовлені тим, що вона переживає не одну, а цілих три трансформації: перехід від диктатури до демократії, від колонії до самостійної нації та від економічного занепаду до оздоровлення та зростання. Небагатьом країнам в історії людства довелося розв'язувати ці три проблеми водночас" [10; 12].

М. Михальченко досліджуючи модернізаційні процеси в Україні пов'язує їх вирішення із знаходженням країною свого місця в регіональній цивілізації і створенням її локального різновиду, оскільки значні проблеми українського суспільства, на його думку, зумовлені тим, що Україна є країною лімітрофом для Росії та Європи, проміжним, міжцивілізаційним простором між західною і російсько-євразійською цивілізацією. І її стан лімітрофної країни автор пояснює тим, що Україна у геополітичному значенні виявилася між НАТО і Росією. В економічному – між країнами з переважно ринковою, соціально орієнтованою економікою Заходу і хаотичною, грабіжницько-експлуатованою новим класом, економікою Росії. У духовно-моральному – між тоталітарним, моноідеологічним і лжеморальним минулим та невизначеним, навіть Невідомим Майбутнім, яке функціонує у форму соціальної утопії (міфу) про багатопартійну, правову, демократичну державу, основу якої ще тільки закладено [7; 315].

А. Гальчинський в своїй праці "Помаранчева революція і нова влада" підкреслює, що розбудова основних підвалин демократичного суспільства ускладнилася радикалізацією політичних змін, які були започатковані Помаранчевою революцією, основну функцію якої автор пов'язує з остаточним викоріненням залишків попереднього комуністичного режиму і розчищенням на цій основі шляху до реальної демократизації усіх сфер суспільних відносин. Але при цьому автор зазначає, що революція – це завжди ризик. Революція – це не лише найболючіший, а й непередбачуваний за своїми історичними наслідками спосіб вирішення політичних проблем [12; 11].

Узагальнюючи розглянуті положення можна припустити, що модернізація українського суспільства залежатиме від вирішення таких першочергових завдань:

подолання нестійкості політичної системи, при якій відбувається протистояння різних гілок влади, а здійснювана політика не дає очікуваних суспільством результатів, тому що відстоює інтереси певних кланів;

– визначення тієї моделі суспільного розвитку, якій треба надати перевагу – ліберальній, або англосаксонській, скандинавській, або соціал-демократичній, континентально-європейській, або консервативно-корпоративній. Точніше – визначення з тим, у якому обсязі візьме на себе держава вирішення соціальних питань і за яких механізмів вони будуть вирішуватися;

– чіткого окреслення основних правових, політичних, моральних цінностей суспільства, які будуть сприяти оптимізації суспільного життя, усуненню подвійних стандартів та врахують важливі риси національного менталітету громадян України.

Л і т е р а т у р а

1. Словарь иностранных слов. / Под ред. И.В. Лехина. – М.: Русский язык, 1986. – 608 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник. / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна. – К. Генеза, 1997. – 400 с.
3. Тадевосян Э.В. Словарь справочник по социологии и политологии. – М.: Знание, 1996. – 271с.
4. Цапф В. Теория модернизации и различие путей общественного развития. // Социс, 1998, №8, с. 14-26.
5. Політологія. / За ред. О.В. Бабкіної. – К.: Академія, 1998. – 368 с.
6. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. – К.: Академія, 1999. – 239 с.
7. Михальченко М.М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 488 с.
8. Япония 2000: консерватизм и традиционализм. – М.: Наука, 2000. – 303 с.
9. Степико М.Т. Філософія і методологія дослідження українського соціуму. В кн.: Український соціум. – К.:Знання України, 2005. – 792с.
10. Сакс Д., Пивоварський О. Економіка перехідного періоду. Уроки для України. – К.: Основи, 1996. – 345 с.
11. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 447 с.
12. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. К.: Либідь, 2005. – 368 с.